

А для страванне жыцця ў прайзайчых творах

Літаратура даследуе чалавека,
жыццё, час.

Іван Мележ.

Вы пазнаёміліся з паэтычнымі творамі. Пераканаліся, што яны адрозніваюцца не толькі вершаванай формай, але і зместам, напісаны з асаблівым настроем, калі чалавекам авалодваюць моцныя перажыванні, пачуцці. Гэтак жа з пэўным настроем (не толькі радасным, але і журботным) мы слухаем музыку, песню або спяваем самі.

Асаблівасці прайзайчых твораў, іх сакрэты. У прайзайчых творах мы часцей сутыкаемся з жыццём паўсядзённым, хоць пісьменнікамі створана і шмат фантастычных гісторый. Героі рэалістычных твораў заняты звыклымі справамі, сустракаюцца, абменьваюцца думкамі, уражаннямі, спрачаюцца. Бывае, вядома, уступаюць і ў вострую барацьбу з несправядлівасцю, змагаюцца з перашкодамі, здзяйсняюць гераічныя ўчынкі. Але ў цэлым гэта літаратура, збліжаная са звычайным жыццём і побытам людзей. Яна паказвае жыццё ў яго «натуральным» выглядзе.

Але проза таксама мае свае мастацкія сакрэты. Гэта толькі так здаецца, што ў прайзайчых творах аўтар, нібы падгледзеўшы, як паводзілі сябе людзі ў тым ці іншым выпадку, перадаў убачанае сваімі словамі, звычайнай (нерытмічнай) мовай, апісаў нейкі эпізод, як бы сфатаграфавалі гэты кавалачак жыцця.

На самай справе ўсё не так проста. Нават у творах, дзе размова ідзе пра людзей, якія сапраўды жылі і ўдзельнічалі ў апісаных падзеях. І не толькі таму, што пісьменнік пры гэтым не заўсёды мог прысутнічаць. Нават калі б ён і быў там, то наўрад ці змог бы запомніць кожны рух, кожны жэст героя, ды не аднаго, а многіх; наўрад ці мог дакладна ведаць, пра што думаў герой, якія пачуцці перажываў.

Усё гэта можна ўзнавіць і пашырыць толькі пры дапамозе творчага вымыслу, фантазіі.

Для чаго пішуцца мастацкія творы? Мастацкі твор пішацца не толькі для таго, каб расказаць займальную гісторыю або паведаміць пра выпадак з жыцця. За кожным мастацкім сюжэтам ці вобразам — глыбокі роздум пісьменніка пра жыццё, заклік задумацца над важнымі пытаннямі існавання, напрыклад: «Вось бачыш, што адбылося ці адбываецца. Чаму так паводзіць сябе чалавек, чаму сказаў такія словы?...».

Аўтарскі вымысел мае важнае значэнне для пазнання і разумення жыцця. Як у народзе кажуць: «Казка хлусіць, а чалавек думаць мусіць». Калі пісьменнік выдумляе, фантазіруе, ён робіць гэта дзеля таго, каб паказаць самае важнае ў жыцці чалавека, праўду яго штодзённага існавання, каб мы задумаліся над тым, што адбываецца вакол нас, па якіх законах жывуць людзі, да чаго імкнуцца, пра што мараць.

У мастацкім творы кожнае слова, сказ або штрых не з'яўляюцца выпадковымі. Яны маюць пэўны сэнс. Напрыклад, прыгадваем радкі з апавядання Васіля Быкава «Незагойная рана»: «Над шырокімі прасцягамі, раллёй і голымі пералескамі непрыкметна зачаўся сумны восеньскі дзень, было ветрана і сцюдзёна. Нізкае неба поўнілася цяжкімі азызлымі хмарами — яны суцэльным бясконцы статкам плылі з захаду, несучы першы зазімак». У гэтых двух сказах з дапамогай такіх вобразна-выяўленчых сродкаў, як эпітэт, метафара, здавалася б, проста апісваецца пэўны стан прыроды. Але гэта апісанне ўжо адразу трывожыць, настройвае нас на тое, што размова пойдзе пра штосьці нядобрае, пра падзеі

цяжкія, драматычныя. У апавяданні яны звязаны з раскрыццём цяжкай долі маці, якая шаснаццаць гадоў спадзяецца і чакае сына, што пайшоў на вайну і не вярнуўся.

Мастацкая проза — гэта не проста займальнае чытанне. Письменнік як бы знарок скіроўвае нашу ўвагу на такія з’явы і факты, падзеі і сітуацыі, якія ставяць перад намі пытанні, паказваюць, што за імі хаваецца нешта значнае, важнае для чалавека. Для таго творы і пішуцца, каб мы змаглі засяродзіцца на пэўных падзеях, істотных для асэнсавання жыцця размовах, паводзінах людзей, разам з письменнікам разабрацца ў іх сутнасці. І не проста адзначыць для сябе, што добра, а што кепска, важна паразважаць, унікнуць у сэнс таго, што адбываецца ці адбылося, і ўжо на аснове гэтых роздумаў і назіранняў прыйсці да пэўнай высновы.

Найлепшыя праяічныя творы — гэта тыя, якія прымушаюць нас задумацца над падзеямі, хвалявацца за лёс герояў, успрымаць іх учынкi, удачы і няўдачы, нібыта свае. Такім чынам, праяічныя творы скіраваны на пазнанне жыцця, адкрываюць яго для нас у мностве праяўленняў, дазваляюць узбагаціць наш духоўны вопыт.

1. Раскрыйце сэнс эпіграфа да раздзела.
2. У чым галоўнае адрозненне праяічных твораў ад паэтычных? Назавіце іх асаблівасці.
3. Прывядзіце аргументы для сцвярджэння: «У праяічных творах праз паказ звычайнага паўсядзённага жыцця раскрываецца шмат цікавага і захапляльнага». Пры адказе выкарыстайце прыклады з вядомых вам праяічных твораў.
4. Якое значэнне маюць вымысел, фантазія ў паказе жыцця ў праяічных творах?
5. Паразважайце, што дае нам чытанне праяічных твораў у пазнанні жыцця. Паспрабуйце прывесці некалькі аргументаў на карысць чытання.

Змітрок Бядуля

Апавяданне «На Каляды к сыну» адлюстроўвае адзін з самых цяжкіх чалавечых грахоў — адрачэнне ад маці. ...Сляпая бацькоўская любоў, а потым адарванасць ад родных каранёў і сям’і фарміруюць эгаіста, які дзеля ўласнай выгады адмовіцца ад маці, ад Радзімы, ад мовы.

Сцяпан Александровіч.

НА КАЛЯДЫ К СЫНУ

Хмаркі насіліся над лесам.

Розныя па колеры і фасоне, яны часта ахаплялі вялікую частку неба і тварылі багатыя малюнкi к таемным казкам сталетняга лесу.

Удзень былі яны светла-пурпурныя, а ўночы залаціліся месяцам.

Чаго-чаго ў іх не было!

Цэлыя гарады з дзіўнымі замчышчамі, горы, выпсы¹, азёры, агнявыя звяры, працэсіі святых у белых вопратках, незлічоныя легіёны² ваякаў на конях...

Унізе лес гаварыў свае адвечныя гутаркі... Часам ён маліўся ціха-ціха, і толькі нейкі гук, нібы вокліч далёкага звону, даносіўся з чорнай глыбіні лясной далі...

Часам бываў ён немы, гэтак мёртва немы і спакойны, як бы прыслухоўваўся да нейкіх таемных надземных спеваў.

На хмаркі і на лес часта любіла пазіраць старая ўдава Тэкля, жонка нябожчыка Цыпрука, палясоўшчыка пана Шчубальскага.

Жыла Тэкля адна ў старой хатцы, на пагорку ля лесу, хадзіла на падзённую³, бокам-скокам, туды-сюды, і неяк гадавалася.

¹ *Высы* — невялікія астравы, часцей пясчаныя.

² *Легіён* — буйное вайсковае злучэнне.

³ *Падзённая* (работа) — якая выконваецца сезонна, з аплатай за кожны рабочы дзень.

Пан не выганяў яе з гэтай разваленай хаты, хаця пасля смерці Цыпука ён наняў новага палясоўшчыка, але таму пабудаваў і новую хату.

Тэкля любіла хадзіць па суседзях — вельмі гутарлівая баба была, але і любіла сядзець адна на прызбе і думаць сваю думку.

Яна любіла пазіраць на стары лес і на сівыя хмаркі доўга-доўга, і старыя вочы прыкрываў смутак: успаміны старадаўнія, як цені, лезлі ў яе душу, праляцеўшыя гады маляваліся ёй ясна, жыва, быццам перад вачыма бачыць яна ўсё... Надта шкадаваць пройдзены час няма чаго — помніць яшчэ і цяпер пабоі і лаянкі п'янага Цыпука.

Затое адну пацеху мае яна, якая гоіць раны, адна надзея — гэта ядыны сын яе, Лаўрук. Во хто сядзіць у яе грудзях, як верабей у цёплым гняздзе.

Любіла яна сядзець на прызбе, пазіраць старымі вачыма на цёмны лес, на адвечныя хмаркі.

Усё жыццё яна была загнана ўсімі, і калі нават бывалі хвілі радасці, то вочы не пакідалі выразу вечнага смутку.

Думала яна аб сыне сваім, які жыве ў вялікім горадзе, думала і цешылася...

Жыве ён сабе там панам, як людзі кажуць...

Лаўручок яе, быўшы яшчэ хлопчыкам гадоў дзесяці, спадабаўся вельмі пану Шчубальскаму за прыгожы від і спрытны розум. Бяздзетны пан забраў яго к сабе, адзяваў па-панску і, падвучыўшы крыху, аддаў пасля ў горад вучыцца.

У лістах да пана часамі ўспамінаў ён сваіх бацькоў. З радасці і ўцехі яны проста не ведалі, што рабіць...

Жартачкі — гэткага ўдалага сына маюць! Першы раз, як ён на Каляды прыехаў з горада да пана, дык яго бацькі зараз жа прыляцелі на панскі двор і доўга адстойвалі ў кухні, пакуль сыноч з'явіўся к ім. Шчасцю іх канца не было, як угледзелі яго ў чорных суконных вопратках з бліскучымі гузікамі — якраз асэсар¹! Праўда, калі маці кінулася да яго абымаць і цалаваць, дык ён засаромеўся крыху і адсунуўся ўбок...

¹ *Асэсар* — судовая службовая асоба, засядацель.

— Апанеў! — казалa потым маці. — І далікатным зрабіўся, і гаворыць па-панску!..

— Эт! — гаварыў бацька. — Думаеш што, ды і ён панам будзе!.. Глядзі, як ён ужо смяецца з нашай гутаркі ды з нас. Гэта мне не надта падабаецца...

Маці не звяртала ўвагі на гэта. Слепа радавалася, фанабэрылася¹ перад суседзямі. Скура паны зусім выехалі адгэтуль. З таго часу яны ўжо болей не бачылі свайго Лаўручка...

Тым часам Лаўрук вучыўся далей, як скончыў гімназію, пан выправіў яго на адукацыю ва ўніверсітэт.

Бацькам сваім ён ніколі нічога не пісаў, але пан, аддаўшы ў арэнду двор, усё ж такі сам прыязджаў штогод даведацца і расказаў ім, што Лаўрук вучыцца ў адвакаты.

Цешылася маці:

— Во будзе падмога на старасць!

Цыпрук на гэта ёй часта гаварыў:

— Эт, дурная ты авечка. Яго падмогу сарока хвастом замяце. Чакай ад яго пад старасць пацехі, як ад рабой сучкі яек!

— Замаўчы ўжо! Стары, як малы!

— А ты, брат, баба, зусім дурная авечка! Ці ты не бачыш, што твой Лаўручок зусім чужым зрабіўся для нас з таго часу, як папаў пад панскую апеку. Нешта не цешыць ён мяне...

Цыпрук памёр.

Старая Тэкля засталася адна, і тады яшчэ болей запанавала ў душы яе цяга да сына. Гэта быў увесь яе скарб. Матчына сэрца адкрыла ўсе таемнікі свайго кахання.

Заўсёды, калі была яна адна, думала аб сыне. Суседкам гаварыла, што сыноч такі і гэтакі, хваліла яго.

Смачна ёй была сухая скарынка хлеба, а без хлеба таксама было добра...

«Эт, — думала яна, — дык што ж там... абы толькі хацела, дык у Лаўручка свайго вунь як зажыла б!.. Абы толькі захацела!»

— Эх, Тэкля, Тэкля! — гаварылі ёй часта суседкі. — Паехала б да сына ў горад! Ці табе гэтак і век свой дажываць! Ты ж адна, як корч той на пасецы!..

¹ *Фанабэрыцца* — разм., трымацца з ганарыстасцю.

— Не бяда! — адказвала яна. — Абы толькі захацела! Мой Лаўручок гэткі багаты, як людзі кажуць, што, бадай, багацей за самога пана Шчубальскага! Абы толькі захацела!

Прайшло яшчэ пару гадоў. Зрабілася Тэкля сухой, нізенькай, згорбленай бабулькай, зморшчанай, як той грыб.

— Вось дурная! — казалі людзі. — Мае гэткага багатага сына, а сама бадзянца¹ невядома як і дзе!

Падышлі Каляды. Увесь абшар быў пакрыты снегам... Вёскі занесены гурбамі, быццам казачныя замчышчы... А лес зрабіўся сівым і паважным.

— Апошнія Каляды: зусім ужо я слабенькая...

Не хацелася ёй адной застацца ў пустцы каля лесу і пад выццё ваўкоў куццю² ладзіць.

І давай, быццам гарачыя вуголлі, закрытыя попелам, выгортваць з сэрца наверх свае захаваныя жаданні, сваю глыбокую веру ў даражэнькага сына.

«Давай, — думае, — дабяруся ўжо да яго... бадай, ці дацягну да вясны... Шмат дакучаць яму не буду, бо дзе яму там клапаціцца аба мне і шкада ж яго...»

— Пайду да сына! — разнесла яна назаўтра па ўсёй ваколіцы і гэтак намалола ім рознай гутаркі, што проста ўсіх суседзяў зайздрасць прабрала: жартачкі, гэткага сына мае! Ён там у судах цэлы асэсар, паперы піша і ўвесь свет проста дагары нагамі круціць.

Ускінула Тэкля хатулачку³ на плечы, пару лапцей на запас узяла, развіталася з бабамі і пусцілася ў дарогу. Да горада было міль шэсць.

Выбралася раніцай на снежнае поле.

— Кажуць, ён там ажаніўся з багатай паненкай. Напэўна, унукі-жэўжыкі ёсць.

На зморшчаным твары ззяла шчаслівая ўсмешка.

¹ *Бадзянца* — весці жыццё без пэўнага занятку.

² *Куцця* — урачыстая вячэра напярэдадні Каляд, Новага года.

³ *Хатулачка* — невялікі клунак рэчаў, звязаных у хустку, які звычайна носяць за спінай.

Мікалай Піманенка.
Калядкі

Яна адварнула тоўстую хустку ад вачэй, каб разгледзець, ці шмат ужо дарогі прайшла.

— Уга! І не думала. Ногі самі нясуць мяне, як бы трыццаць гадоў таму назад, і марозу не баюся!..

І яшчэ з большым імпэтам¹ няслі яе старыя ногі да роднага сына на Каляды...

І шчасце яе расло... Вось дзе жаданне сэрца яе споўніцца! Вось калі зажыве яна, як сыр у смятане!

— Глупства, што часамі нябожчык Цыпрук гаварыў... Як гэта ён мяне не прыме? Я ж — яго матка!.. Я ж яго гадала і карміла... Ён жа — уся пацеха мая.

Кончыўся дзень. Тэкля начавала ў незнаёмай вёсцы. Добрыя людзі накармілі яе і абагрэлі. Яна ўсім расказвала, што ідзе на Каляды да сына, і гэткім тонам, гэткай шчаслівай гутаркай, ажно сяляне з нейкай асобай павагай пазіралі на яе ды пачалі прасіць, каб яна там у сына за іх заступы прасіла ў судах...

Ранюсенька яна зноў кранулася ў дарогу. Скрыпеў снег пад нагамі. Белыя абшары палёў драмалі пад супакоем нямой цішы...

Рэдка-рэдка калі дзе на хвой закаркае варона ды, падымаючыся ўверх, страсяне з галін вялікія камы снегу...

¹ *Імпэт* — імкліvasць, хуткасць.

Рэдка-рэдка калі фурманка пакажацца з лесу. Сярмяжнік¹ занукае² на кабылку сваю на розныя лады, упрэцца ў аглоблю, натужыцца — і ні з месца. Воз з бярвеннем цяжкі.

Рэдка-рэдка калі званочак зазвоніць, і панскія санкі віхрам пранясуцца па нямым белым гасцінцы...

Тэкля ідзе ды ідзе...

Млеюць старыя ногі... Атопкі³, як калоды, зрабіліся цяжкія і цвёрдыя. Нічога — горад блізка.

Ужо здалёку відаць вежы цэркваў і касцёлаў, якія золатам у небе адліваюцца... Вось і мury⁴ рознафасонныя... Вось і гоман горада даходзіць да яе вушэй... Скора ўжо спраўдзіцца яе апошняе жаданне... У старых вачах бліснуў радасны аганёк...

— Нічога, у сына адпачну. Старыя косці выпрастаю!..

Вось пачаліся цёмныя вуліцы шумнага, як бы ашалелага горада... Тут ужо Тэкля збілася з толку. Не ведала, куды павярнуцца, у каго дапытвацца. Людзі спяшаюць, піргаюць⁵. Рамізнік⁶ чуць не пераехаў яе. Страшна...

Адважылася яна папытацца аднаго, другога, дзе тут яе сын жыве. Ён тут «аблакатам»... Лаўруком завецца.

Хто пажартаваў ды паглядзеў на яе, як на дурную... Хто адварнуўся ды пайшоў сваёй дарогай, а хто з жалю торкаў ёй у руку капеечку... Гэткім чынам нехта давёў яе да гарадавога.

Той пачаў распытвацца і, ніякага толку не дабіўшыся, павёў яе ва ўчастак. Там яна пераначавала, галодная і змёрзлая. Назаўтра, даведаўшыся, хто гэта яе сын, адвялі да яго.

Стукалася, стукалася яна ў дзверы, пакуль нехта адчыніў, высунуўся напалову. Паглядзеў на яе і крыкнуў:

— Ідзі, ідзі! Канца няма жабракам гэтым!

¹ *Сярмяжнік* — вясковы бядняк.

² *Зану́каць* — гаворачы «ну», паганяць каня.

³ *Ато́пкі* — старыя зношаныя чаравікі, боты.

⁴ *Мур* — мураваны будынак ці цагляная або каменная сцяна вакол чаго-небудзь.

⁵ *Пірга́юць* — тут: штурхаюцца.

⁶ *Рамі́знік* — фурман нанятага экіпажа-карэты ці вазка.

- Пусцеце... я да сына свайго іду, да Лаўрука!
 — Да Лаўрука?! Да сына?! Да Лаўрэнція Кіпрыянавіча?!
 — Ага! Ага! Я маці яго.

Той змерыў яе з ног да галавы, пакуль яна расказвала, што яна з вёскі да Лаўрука на Каляды прыйшла, і з усмешкай пусціў у кухню.

Тут сабраліся слугі і давай шушукацца і распытвацца.

Тым часам адчыніліся дзверы з другой стараны ды ўвайшоў малады пан у чорным сурдуце¹...

— Лаўручок мой! Сыноч! — як непрытомная, кінулася да яго Тэкля.

— Роднен...

Ён раптам пачырванеў, паглядзеў на слуг ды хрыпла крыкнуў:

— Чаму вы пускаеце ў пакой розных жабрачак шалёных?!

— Ідзі! Ідзі! — звярнуўся ён да яе глуха, адрывіста. — Ідзі, старушка! Я цябе... не знаю...

— А сыноч мой, а Лаўручок ты мой! Маткі сваёй не пазнаеш?! Гэта ж...

Ён бразнуў дзвярамі і пайшоў у пакой...

Той самы лёкай² выправадзіў яе за дзверы...

Як зышла з маляваных сходаў³, як апынулася на шумным тратуары каля варот, яна сама не памятала... Ачухалася толькі тады, калі той самы лёкай яшчэ раз выйшаў да яе і торкнуў ёй у скручаныя ад холаду пальцы нейкія паперкі...

¹ *Сурдút* — мужчынская двухбортная вопратка з доўгімі поламі, якая цесна аблягае цела.

² *Лёкай* — устар., лакей.

³ *Сходы* — прыступкі, ступенькі лесвіцы.

— Ад пана!..

Яна нават не чула, як з яе акалелых пальцаў выпаў гасцінец роднага, доўгажаданага сына. Некалькі трохрублёвых паперак прыліплі да макраватага тратуара...

1. Якія пачуцці выклікаў у вас гэты твор?
2. Паспрабуйце сфармуляваць праблему, узнятую аўтарам у апавяданні.
3. Як паказана жыццё старой Тэклі? Якой надзеяй жыла і цешыла сябе маці?
4. Раскажыце, як трапіў сын Тэклі і Цыпрука да пана Шчубальскага. З дапамогай якіх мастацкіх дэталяў, асобных ацэнак пісьменнік паказаў, што хлопчык паступова адрываўся ад роднага дому, цураўся сваіх бацькоў?
5. Якім вы ўяўляеце Цыпрука? Чаму так насцярожана ўспрымаў ён тое, што сын «смяецца з нашай гутаркі»? Знайдзіце дыялогі паміж бацькамі, у якіх яны абмяркоўваюць паводзіны сына, і прачытайце іх па асобах.
6. Чаму Тэкля не хацела верыць перасцярогам Цыпрука і суседзяў? На што яна спадзявалася?
7. Раскажыце, як паступова выспявала ў Тэклі думка пайсці ў горад да сына. Якія пачуцці і перажыванні суправаджалі гэты намер?
8. Ці выпадкова маці выправілася да сына напярэдадні свята? Пры адказе звярніцеся да рэпрадукцыі карціны Мікалая Піманенкі «Калядкі» (другая палова 1880-х гг.) (гл. с. 92), якая перадае адпаведны святочны настрой.
9. Як раскрываюцца перажыванні Тэклі праз малюнкi прыроды ў час яе дарогі да сына? Прыведзіце прыклады з тэксту.
10. Як сустрэў горад Тэклю? Ці ёсць у апісанні горада прадчуванні таго, што сустрэча з сынам будзе горкай?
11. Знайдзіце апісанне, як паводзіў сябе Лаўрук пры сустрэчы з маці. Паразважайце, ці з'яўляецца для вас нечаканай такая развязка апавядання.
12. Як вы думаеце, ці мог Лаўрук-адвакат быць абаронцам простых людзей у судзе?

13. Размясціце эпізоды апавядання ў адпаведнасці з сюжэтам (трэнажор па творы Змітрака Бядулі «На Каляды к сыну»).

14. Паспрабуйце прадставіць змест апавядання «На Каляды к сыну» ў драматычных сцэнах. Такіх сцэнак можа быць дзве. Першая — у вёсцы, на лавачцы каля Цыпруковай хаты, пад час размовы Тэклі з суседкамі пра сына. Другая — у горадзе, у доме сына — цяпер ужо адваката Лаўрэнція Кіпрыянавіча. Вызначце дзейных асоб гэтых сцэнак, зрабіце рэмаркі (заўвагі пра месца і час дзеяння, як выглядаюць героі), падрыхтуйце выказванні герояў (рэплікі), прадумайце дэкарацыі, афішу.

15. Праверце вынікі асэнсавання твора (тэст па творы Змітрака Бядулі «На Каляды к сыну»).

ПРА МАСТАЦКУЮ ДЭТАЛЬ

У пражаных творах важнае значэнне маюць не толькі апісанні падзей, паводзін, учынкаў герояў, але і «падрабязнасці», асобныя, на першы погляд дробныя штрыхі ў характарыстыцы герояў, далейшыя заўвагі, акцэнт на пэўных жэстах, словах, рэпліках.

Напрыклад, у апавяданні Змітрака Бядулі «На Каляды к сыну» праз асобныя заўвагі аўтара, штрыхі пры апісанні знешняга выгляду, паводзін вельмі выразна паказваецца, як мяняюцца адносіны да бацькоў у сялянскага сына Лаўручка, якога прыгрэў пан Шчубальскі і які нарэшце зусім адцураўся бацькоў.

У першым выпадку, калі маці пры сустрэчы з Лаўручком у доме Шчубальскага кінулася яго абдымаць, ён «засаромеўся... і адсунуўся ўбок». Дзеяслоў «засаромеўся» стаў той дэталлю, праз якую аўтар перадаў грэблівае стаўленне сына да маці.

У другі раз, калі зусім старая, ледзь жывая Тэкля прыйшла (таксама на Каляды) у госці да сына, які стаў ужо адвакатам Лаўрэнціем Кіпрыянавічам, ён, убачыўшы маці, «раптам пачырванеў», яму было сорамна нават перад слугамі, што маці — простая сялянка, і «хрыпла крыкнуў», што пускаюць у пакой розных жабрачак. У дэталі з апісання знешнасці («пачырванеў») і рэак-

цыі на з'яўленне маці ў яго доме («хрыпла крыкнуў») увасобіліся сапраўдныя адносіны да старой жанчыны, у якіх адсутнічаюць сыноўнія любоў, удзячнасць, клопат і павага.

Апавяданне заканчваецца таксама вельмі характэрнымі заўвагамі пра тое, як Тэклю выправадзілі з дому сына, як ад яго імя лёкай «торкнуў ёй у скручаныя ад холаду пальцы нейкія паперкі...». «Скручаныя ад холаду пальцы» — гэта красамоўная дэталі, праз якую перадаецца не столькі рэакцыя арганізма на надвор'е, колькі холад у душы, поўнае расчараванне і боль на сэрцы. «Некалькі трохрублёвых паперак», што прыліплі да макраватага тратуара, — важная падрабязнасць, якая набывае глыбокі сэнс, выконваючы ролю мастацкай дэталі. З аднаго боку, падрабязнасці ў апісанні сітуацыі раскрываюць крывадушнасць сына, у якога на нейкі момант як бы «загаварыла сумленне» і ён зрабіў намаганне згладзіць сваю віну, адкупіцца за здрадніцтва. А з другога — яны дапамагаюць пісьменніку паказаць, як была ашаломлена маці паводзінамі сына, што нават не звярнула ўвагі на тыя «паперкі».

Такім чынам, канкрэтныя і разам з тым вельмі змястоўныя падрабязнасці, заўвагі аўтара, штрыхі ў партрэтах герояў называюць *мастацкімі дэталімі*.

Як у паэзіі яркія мастацкія тропы (метафары, адухаўленні, эпітэты, розныя эмацыянальныя звароты, паўторы), так і ў прозе дакладныя, трапныя заўвагі, выразныя падрабязнасці — мастацкія дэталі — адыгрываюць надзвычай важную ролю ў раскрыцці зместу, апісанні характарыстыкі персанажаў. Па адной такой дэталі ўжо можна меркаваць пра характар героя, яго схільнасці, маральныя якасці, адмоўныя і станоўчыя рысы.

Вядома, не кожная падрабязнасць зместу мастацкага твора набывае важны, глыбокі сэнс. Толькі падчас уважлівага прачытання прэзідэнта твора можна прыкмеціць асобныя словы ці выразы ў апісанні, характарыстыцы героя або герояў, у якія аўтар уклаў асаблівы сэнс, ідэйную нагрузку і якія дазваляюць правільна ўспрыняць развіццё галоўных падзей. Гэта мастацкія

дэталі, якія дапамагаюць у разуменні таго, што хацеў сказаць пісьменнік, якой ён сам бачыць сітуацыю і паводзіны герояў у ёй.

***Мастацкая дэталі** — асабліва значны, найбольш красамоўны элемент мастацкага вобраза, выразная падрабязнасць у творы, якая падкрэслівае аўтарскае стаўленне да герояў і падзей.*

Іван Навуменка

Настаўніку ўдаецца праз латынь прывіць сваім вучням разуменне асноўнага, таго, што немагчыма адабраць, — разумення Радзімы.

Галіна Курыленка.

НАСТАЎНІК ЧАРЧЭННЯ

Да вайны яшчэ ў той школе, дзе вучыўся Косця Кветка, маляванне і чарчэнне выкладаў старамодны настаўнік Апалінарый Феакціставіч, па празванні Цыркуль. Гэтую мянушку Косця прыклаў свайму настаўніку, як толькі перайшоў у шосты клас, і яна прыжылася.

Высокі, тонкі, у чорным, яшчэ царскіх часоў, сурдуце, Апалінарый Феакціставіч знешне на самай справе апраўдваў дадзенае яму празванне. Але менш за ўсё гэтага абцягнутага чорным сукном чалавека можна было назваць сухім і чэрствым. Ён быў старамодным, крыху напышлівым, але толькі не сухім.

Прадмет свой Апалінарый Феакціставіч ведаў добра, але быў надзвычай мяккім чалавекам, і гэтай мяккасцю яго карысталіся